

Bohuslav ANDRŠ
Česká Alexandrovka. Vzpomínky na život české vystěhovalcké komunity na Rusi

Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna, Praha 2009, 264 s.

Kniha *Česká Alexandrovka* nese v podtitulu slovo *vzpomínky*. Její autor Bohuslav Andrš ovšem ve svém díle zdaleka pouze nevzpomíná, nýbrž předkládá syntetický obraz osudů jedné z četných českých komunit na teritoriu carské, později sovětské říše, v jižní části Ukrajiny poblíž Oděsy. Sestavil ho určujícím dílem z vlastních vzpomínek, dílem ale též z vyprávění rodičů, příbuzných i širokého okruhu osob a v nezanedbatelné míře s pomocí archivních pramenů. Tímto způsobem vznikla studie spojující v sobě kvality národopisné črty a historicky přínosné memoaristiky, která může napomoci rozšířit chatrné české (a ostatně celoevropské) povědomí o ukrajinské realitě 30. až 60. let minulého věku.

Bohuslav Andrš pochází z rodu českých náboženských exulantů, kteří v pobělohorské době opustili vlast, aby po dvě staletí trvajícím putováním zapustili kořeny na jihu romanovského impéria. Jejich příchod na ruskou půdu se již odehrával v historicky odlišných podmínkách pozdního

19. století, byl vynucen existenčními, nikoli konfesijními ohledy a sbíhaly se v něm cesty dávného evangelického exilu s proudem takřečených volyňských Čechů, kteří s vidinou lepší budoucnosti opouštěli rakouské mocnářství.

Zprvu nám Andršovo vyprávění otvírá vhléd do otřesných migračních daností, před nimiž tehdejší osídlenci Ruska stáli. Dráha, kterou jim bylo dáno urazit, než našli štěstí a klid, se často v rozmezí několika let táhla od úrodných ukrajinských rovin po lesnaté masivy Sibíře, jen aby se po trpkých zkušenostech navraceli zpět. Vše podléhalo nahodilostem klimatu a úrody. Tomu odpovídá i symbolický titul pramene, o němž se autor ve výkladu prehistorie obce Česká Alexandrovka opírá: *Pouští do Kanánu* evangelického vikáře Rudolfa Šedého (vyšlo roku 1912 v pittsburských *Křesťanských listech*).

V roce 1899 si několik těchto rodin pronajalo pozemky v katastru obce Alexandrovka, ležící poblíž dnešního Kotovska v oděské oblasti Ukrajiny. Podle ústního podání se v roce 1910 rozhodla jejich majitelka hraběnka Bataševová z Oděsy (vikář Šedý zas hovoří o knížeti Ježickém) dosud pronajaté pozemky prodat. K tomuto roku se datuje vznik obce Česká Alexandrovka, jež byla původně založena německými přistěhovalci.

Autor se pouští do důkladného popisu životních zvyklostí, hospodaření a kulturní činnosti alexandrovských Čechů, jejichž všestrannou vyspělost zdůrazňuje. Pracovitost českých hospodářů byla příkladná a až do zlomového roku 1929, kdy začala stalinská kolektivizace, panovala všude takřka idyllická hojnost. Jakkoli může vzpomínání zkreslovat pisatelova nostalgie, podobné dojmy z českých hospodářství nacházíme popsány mnohde, mj. i ve slavném *Deníku 1920* Isaaka Babela. Z líčení vystupují také mezietnické vztahy a rozdíly v životním statutu Čechů a místních Ukrajinců. Česká Alexandrovka totiž nebyla stejnorodým celkem; stávala se dokonce po-

stupně cílem migrace projektované z centra – pověřených kolchozních dohlížitelů ukrajinské či ruské národnosti. Blahobyt českých hospodářství byl důvodem, proč Alexandrovku zasáhla kolektivizační opatření 30. let obzvláště tvrdě. *Postupně, jak se ujímali vedoucích funkcí v kolchozu různí nakomandovaní přistěhovalci a nejlepší čeští hospodáři byli fyzicky likvidováni, začal se projevovat úpadek. [...] Až na výjimky patřili všichni ke střední vrstvě zemědělců.*

Události od druhé dekády dvacátého století, které dramaticky poznamenaly vývoj evropské části Ruska, již pomáhala autorovi postihnout zaznamenaná ústní svědectví pamětníků. Tak se dozvídáme o dění v oděské oblasti za občanské války 1919–1921, o pohybu a chování jednotlivých armád. Pozornost upoutá zmínka o řádění anarchistických jednotek Nestora Machna, vymykající se trendu západní levicové historiografie, u níž se toto hnutí těší pochopení pro svůj pokrokový ráz.

Poválečná léta v českých osadách nám přibližují citace převzaté z Šedého rukopisných pamětí (mezitím již dostupných v knižní podobě, která se jen těsně minula s *Českou Alexandrovkou*). Značný prostor zde zaujímá pedagogická činnost učitele Jaroslava Martínka, vyslaného v rámci čs. materiální výpomoci z pravlasti Alexandrovských. Text se opírá o jeho vyprávění publikované v roce 1924. V těchto souvislostech má čtenář možnost nahlédnout do sovětských učebních osnov v rané fázi nového zřízení a skrze Martínkovu výpověď i postřehnout odstup, s nímž se setkávaly u českého, demokraticky orientovaného pozorovatele. Kapitola uzavírá chmurný epilog, jímž byl v roce 1927 tribunál s českými učiteli v Kyjevě. Martínek vyvázl životem jen díky tomu, že si uchoval čs. občanství; deportaci na obávané Solovecké ostrovy však neunikl.

Andrš vzpomíná na rytmus, který životu v obci udávaly stranické direktivy. Na halasné přísliby, přikrývající

nuzotu a dřinu všedních dní. Léta, která mohl již autor osobně zaznamenat svými dětskýma očima, tu vystupují plastičtější než ze suché řeči monografií. První máj se slavil odpočinkem, třídní volno o výročí bolševického převratu běžně pitím. Výročí přijetí Stalinovy ústavy pak bylo pracovní. Vyhnout se volbám bylo nemyslitelné. Životem v diktatuře prolínaly sjezdy vzorných kolchozních brigádníků, dojiček, vedoucích... Po zavedení elektřiny a rozhlasu po drátě v 50. letech už bylo „vymývání mozků“ – jak to sám pisatel nazývá – dokonalé.

Drastického obratu doznal chod obce s příchodem kolektivizace. *Začal nový život v komuně, doma neměl nikdo nic, kromě ženy, dětí, kočky a psa, nikdo nemusel nic vařit, vždýť všichni se stravují ve společné jídelně. Kuchař je nevyučení, ale uvaří všem stejné jídlo, ať je pátek nebo svátek.* Přistěhovalci vyslaní úřady byli podle autorových slov rozhodnuti zničit každého, kdo se jim zdál jen trochu zámožný. Linie vyprávění zde neodvratně směřuje k nejmasovějšímu zločinu sovětského zřízení – k rozsáhlému hladomoru v letech 1932–1933. Bohuslav Andrš, v tom čase šestiletý, potvrzuje nízkou úrodu oněch let, anatomii hladomoru však nijak nerozebírá a omezuje se na své osobní vjemy. Čteme o drakonických opatřeních vlády na ochranu zásob, která pro miliony lidí znamenala smrt hladem. Ocitovaná zpráva z archivu Českobratrské církve evangelické je jedním z důkazů, že hladomor byl určitými čs. místy vnímán a vyvolal solidaritu s trpícími krajinami.

Idylický tón počátečních kapitol ustoupil natrvalo sovětské skutečnosti: velkému teroru a represáliím pozdních 30. let, jimž padl za obět i Andršův otec Vilém. Osudné děje konzultoval pamětník s odbornou literaturou. Předkládá statistiky a mechanismy represí, přičemž nechává promluvit interní dokumenty s podpisy pachatelů. Svým svědectvím o obětech z českých řad zaplňuje dílčí mezery v publikované postsovětské literatuře.

O napadení Sovětského svazu hitlerovským Německem se Andršova rodná dědina dozvěděla až po návratu místních z trhu v Kotovsku. Hrdopysné Stalinovo panství zachvátil chaos a pod jeho zborcenou fasádou se zjevila nahá realita. *Po příchodu Němců se před Univermagem shromáždil obrovský dav místních obyvatel a venkovanů. Němci slíbili, že jim otevřou obchod k vyrabování, ale pod podmínkou, že strhnou sochu Lenina. Dav lidí hodil smyčku kolem krku vůdce proletariátu a začal kymáčet sochou.* Věrně je posléze popsán polovičitý rozpad kolchozního zřízení s jeho rozdělením na menší svépomocné celky. Odkazy na relativní blahobyť, který se s okupanty navrátil, nesmějí ovšem mást: Česká Alexandrovka spadala totiž do rumunského záboru. Jednotky Wehrmachtu byly v kraji přítomny po celou dobu okupace, kontrola ovšem náležela rumunské civilní správě. Obec se tedy vysmekla z jařma, které musel snášet venkov v Říšském komisariátu Ukrajina pod zločivým Erichem Kochem. Vzpomínání tak není zatíženo hrůznými obrazy reálné nacistické kolonizace Východu; okolnosti dovolily Alexandrovským prožívat válku takřka neúčastně.

Úsměvný ráz má autorovo ohlednutí za banderovci – příslušníky Ukrajinské povstalecké armády, jejíž vliv zasahoval na východě až po kyjevskou oblast a v Andršově rodišti vzbuzoval neklid, jenž vyústil v budování domobrany. Na rozdíl od kolektivní paměti volyňských Čechů nezaujímal tento prvek ve světě Alexandrovských výrazné místo: dále na východ nepředstavovala UPA sílu, již by tamní Češi museli zohledňovat ve své strategii boje o přežití (kontrastně o tomto tématu pojednává sborník *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji* sestavený Jiřím Hofmanem). Dějiny si však Bohumila Andrše a triadvacet jeho rodáků našly s rokem 1944 a obratem na frontách. Stalin zrušil své původní nařízení zamezující dětem z perzekuovaných rodin sloužit v armádě. Česká národnost přivedla

autora knihy do československých jednotek v SSSR, s nimiž nastoupil novou cestu svého osudu. Účast Čechů z Alexandrovky pokrývá jedna kapitola, v níž se dostávají ke slovu i zkušenosti pamětníků. Válečné zážitky popisuje Andrš nepateticky, z textu mluví mnohem výrazněji jeho vytržení nad objevem ztracené pravlasti: *Cítil jsem se jak v novém světě. Obrovské reklamy na průčelích domů na boty od Bati, obleky od firmy Rolný [...] to vše pro mne bylo natolik působivé, že jsem pod tíhou těchto dojmů chvílemi zcela zapomínal na domov. [...] Různost názorů byla pro mne něco jako objevení Ameriky. [...] Oč menší péče byla věnována sovětskou vládou materiálnímu zabezpečení lidí, o to větší úsilí bylo vyvíjeno na jejich důkladné ideologické zpracování.* Tyto pocity předurčily autorovo životní rozhodnutí zůstat natrvalo v Československu. Ocítl se tím v nebezpečí násilné repatriace a nemálo řádek věnuje úsilí sovětských bezpečnostních složek emigracím zabránit. Sám se jako tlumočnick takového zákroku v pražských Košířích zúčastnil... S odkazem na práci Vladimíra Bystrova podotýká, že sovětskému nátlaku byla vystavena i řada volyňských Čechů přišedších se Svobodovou armádou do vlasti. Až v létě 1946 podepsala ČSR s Moskvou dohodu umožňující Čechům z bývalé Volyňské gubernie návrat do dávné vlasti. Pozoruhodné je, že na ostatní ruské Čechy se smlouva nevztahovala. Pro jistotu Andrš raději přerušil s rodinou na Ukrajině všechny styky, aby na jeho stopu nepřišly stalinské orgány. Osudy navrátilců do Alexandrovky byly dle očekávání nevalné. Většina byla na základě svého pobytu v „západní“ Evropě diskriminována a čekalo ji vleklé živoření.

Bohuslav Andrš na své rodiště nezanevřel a popisem své první návštěvy České Alexandrovky po jedenácti letech otevřel závěrečnou část knihy, v níž bilancuje své opakované sovětské návraty až do roku 1971, kdy se vypravil na pohřeb matky. Svým setrváním u látky, datující se od počátku století, poskytuje čtenáři jakousi

případovou studii o vnitřním vývoji sovětské společnosti. Zde se jeví jako citlivý pozorovatel. Zachytil absurdity a ponížení, v němž živořil *homo sovieticus*, to vše ještě v době, kdy demokratický svět fantazíroval o „konvergenci“ kapitalismu s komunismem.

Autor několikrát přiznává, že i na něj všemocná režimní propaganda v SSSR zapůsobila a že jen pomalu strážlivě z jejich následků. Lze říci, že „nic lidského mu nebylo cizí“. Když se po roce 1945 živil v pohraničí jako četník, zplodil s později odsunutou sudetskou Němkou nemanželského syna. V knize nevynechává ani jeho fotografii. Mezi klady jeho práce můžeme tedy počítat i jistou lidskou nestrojenost, poctivou popisnost bez příkras.

Knihu korunuje pro lepší porozumění slovník cizích a nářečních slov, jež byla u Alexandrovských v běžném užívání. Naproti tomu se nedostává jmenného rejstříku, což je u práce, jež bude dobře sloužit odborným zájemcům o rusko-ukrajinský prostor, nesporné redakční pochybení. Ostatní přednosti díla je ovšem vyvažují.

David Svoboda

Lucie JARKOVSKÁ
Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku
Prostor, Praha 2008, 368 s.

Poválečné vypořádání se s nacistickými zločinci a domácími kolaboranty a zrádci dodnes upoutává pozornost veřejnosti. Ať už svou ojedinělostí v moderních československých dějinách či konfrontací současného a tehdejšího pojetí morálky, spočívající především v odlišném pohledu na princip kolektivní viny. Tzv. retribuční soudnictví (z latinského *retributio*, které znamená vrácení, oplátku, odplatu) doposud vyvolává debaty nad tím, zda se podařilo naplnit jeho účel, do jaké míry docházelo k justičním omylům a jakou roli sehrála v napjaté poválečné atmo-

sféře Komunistická strana Československa.

Ostatně morální otazník „visí“ i v názvu nejnovější knihy o retribučních soudech z pera historičky Lucie Jarkovské *Odplata, či spravedlnost?*. Autorka ve své práci mapuje působení mimořádných lidových soudů v Hradci Králové a v Jičíně, které v letech 1945–1948 řešily přibližně 2780 případů. Studium trestních spisů a dalších pramenů z bohatých archivních fondů týkajících se poválečného mimořádného soudnictví navázala Lucie Jarkovská především na práce Mečislava Boráka a Dušana Janáka, kteří v devadesátých letech poprvé statisticky zdokumentovali činnost retribučního soudnictví

v Opavě a Moravské Ostravě. Pád komunistické diktatury totiž umožnil, aby se zhodnotilo i obnovení mimořádných lidových soudů v roce 1948 a jejich zneužití k likvidaci nepřátel komunistického režimu. Lucie Jarkovská se pokusila, podobně jako její předchůdci, statisticky zhodnotit počet odsouzených, jejich národnost, věk, pohlaví, povolání, důvod zatčení, výši trestů apod. Nezůstala však jen u čísel. S pomocí mnoha příkladů rekonstruuje společenskou atmosféru nejen po válce, ale i během ní.

Mimořádné lidové soudy, jejichž vzniku se Lucie Jarkovská věnuje v prvních dvou kapitolách, byly zřízeny na základě dekretů prezidenta republiky, a to tzv. velkého dekretu č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, dekretu č. 17/1945 Sb. o Národním soudu a tzv. malého retribučního dekretu č. 138/1945 Sb. o trestání provinění proti národní cti. O právním podkladu pro potrestání nacistických zločinců a jejich domácích přísluhovačů se vedla složitá jednání již za války v exilových i domácích kruzích. Představitelé domácího odboje formulovali své požadavky ve společném programu Za svobodu do nové Československé republiky v roce 1941, v exilu pracoval na legislativě ministr spravedlnosti Jaroslav Stránský od roku 1942. Pro opakované připomínky některých ministrů exilové vlády i prezidenta Eduarda Beneše byl dekret č. 16/1945 Sb. o potrestání válečných zločinců schválen až v roce 1944 a prezident jej podepsal v únoru 1945. Mezi nejdůraznější Benešovy výhrady patřila „lidovost“ plánovaných soudů, kterou chtěli do praxe zavést především komunisté.

Státem organizovanému zřizování mimořádných lidových soudů podle výše zmíněného velkého a malého retribučního dekretu ovšem předcházela tzv. lidová spravedlnost, zostřená zejména v pohraničí, kam vyjízděly speciálně vypravené vlaky z Prahy (např. Orlík I.) a kde působily partyzánské oddíly a místní revoluční gardy. Ani toto extrémně násilné, nikoliv však v Evropě ojedinělé období roku 1945 Lucie Jarkovská ve své knize neopomíná. Připomíná různé podoby živelného trestání Němců (lynče, veřejné popravy bez soudu, partyzánské soudy apod.), přičemž na základě srovnání údajů z knihy Tomáše Staňka *Poválečné excesy* a výsledků vlastního výzkumu uvádí znepokojivý fakt, že počet lidí, kteří na Podorlicku zemřeli od konce války do června 1945 násilnou

smrtí, převyšuje počet popravených na Královéhradecku na základě rozhodnutí mimořádných lidových soudů. Zmatenou situaci prvních poválečných měsíců ještě zhoršily zásahy Rudé armády a sovětské tajné policie NKVD do zatýkání a internování problematických osob, z nichž mnohé byly zavlečeny do Sovětského svazu. I kvůli těmto zásahům do československé justice je nemožné vyčíslit přesný počet obětí zkoumaných let 1945–1948. Další méně známou skutečností, kterou autorka ve své práci odkrývá, je téma ženských dozorkyň v koncentračních táborech a vztahů mezi nimi a vězeňkyněmi.

Jelikož hlavním informačním zdrojem pro činnost mimořádných lidových soudů jsou trestní spisy ze sledovaného regionu, nejrozsáhlejší část knihy je věnována jejich rozboru a vyhodnocení. Prostřednictvím práce Lucie Jarkovské čtenář může do těchto trestních spisů svým způsobem nahlédnout a poznat, jaké spektrum osob stálo v letech 1945–1948 před mimořádnými lidovými soudy v Hradci Králové a v Jičíně. Dochované spisy nejenže rekonstruují průběh mnoha zajímavých soudních procesů, ale s jejich pomocí můžeme sledovat jejich aktéry od počátku kariéry a „zapletení se“ s nacistickou ideologií, popřípadě okupační mocí. Mnohdy nejde zrovna o čítankové příklady, což dokazuje Lucie Jarkovská především v případě konfidentů gestapa. Tito „chroničtí“ udavači byli obzvláště bezzásadoví lidé s velmi pestrými životními osudy. Autorka uvádí případ konfidenta, který začínal jako člen odbojové skupiny, ale po zatčení začal spolupracovat s gestapem a za zavinění smrti mnoha lidí byl v roce 1945 odsouzen k trestu nejvyššímu, stejně jako většina osob obviněných za opakovaně udavačství.

Z vyhodnocení činnosti mimořádných lidových soudů vyplývá mnoho užitečných skutečností. Zajímavé je např. zjištění, že Češi byli trestáni vyššími tresty než Němci. Autorka to vysvětluje nejen tím, že soudy

pohlížely na české konfidenty a udavače jako na zrádce českého národa, ale také faktem, že mnoho z nich bylo trestáno již před válkou a že šlo ve velké míře o kriminální živly. Nicméně počet obviněných Němců převyšoval počet obviněných Čechů.

Pokud u uváděných osob není rozvinut jejich příběh a nelze tak na jejich případě demonstrovat některé obecné souvislosti či z něj vyvodit závěry, považují za zbytečné vypisovat jejich jména a výše trestů, jako se to na několika místech v knize děje. V takovém případě jména a čísla, která si čtenář nespojí s konkrétními osudy, patří spíše do tabulek nebo poznámek.

Lucie Jarkovská využila kromě trestních spisů velké množství dalších pramenů včetně regionálních periodik. Citace z dobových článků dokresluje atmosféru, a to hlavně na poli dosud příliš neprobádaném, totiž atmosféru po únoru 1948, kdy se údajná nedůslednost mimořádných lidových soudů stala záminkou pro obnovení jejich činnosti a pro perzekuci osob podílejících se na retribuci. Protože Lucie Jarkovská při líčení událostí let 1945–1948 často překračuje regionální rámec a poukazuje na obecné problémy této doby, doporučila bych knihu všem zájemcům o soudobé dějiny.

Anna Macourková

Miroslav KAČOR
Svědomí hrdinů. Jiná tvář odbojové činnosti skupiny bratří Mašínů

Rybka Publishers, Praha 2009,
342 s.

Případ bratří Mašínů náleží v uplynulém dvacetiletí k nejdiskutovanějším tématům vždy, když se hovoří o třetím, protikomunistickém odboji. Česká společnost je v otázce mašínovského příběhu rozpolcená. Proč tomu tak je? Zčásti přežívají stará propagandisticky podmíněná schémata, zčásti se – pro nedostatek zá-

kladních informací – relativizuje jejich odhodlání a nasazení.

Režisér a scenárista Miroslav Kačor se stal zatím posledním, kdo se snaží svým zpracováním přispět do mozaiky názorů na tento případ. Zásada *audiat et altera pars* (budiž slyšena i druhá strana) je jistě koncepčně správná, připustíme-li, že v demokratických společnostech bývá obvyklé, že vychází produkce reprezentující rozdílné názory na tak závažné případy, jakým je v českém prostředí kauza bratří Mašínů. V historické literatuře pak platí, že vše by mělo být podloženo kvalitními argumenty a především fakty.

Kačorova práce však není odbornou historickou studií. Sám autor to ani nezastírá. Jde o nesourodý soupis faktů, rozhovorů, citací dokumentů a svérázných polemik typu, jak si vůbec někdo může dovolit po bratřech Mašínech pojmenovat skautský oddíl.

Takový druh textu bych osobně nazval koláží. V úvodu knihy autor popisuje úskalí, která musel překonat při vytváření svého díla, přičemž se speciálně věnuje neznalostem reálií a historických souvislostí. Již z této části knihy je zřejmý Kačorův názor na celý případ – snaha o nestrannost

a objektivitu (deklarovanou mj. na přebalu knihy) se vytrácí již na desáté straně.

V pasáži věnované brigádnímu generálu in memoriam Josefu Mašínovi lze nalézt pouze velmi základní údaje o otci bratří Mašíků – hrdinovi prvního i druhého odboje, který se jako pravý vlastenec obětoval v zájmu čs. státu. Svůj život neváhal nasazovat za hodnoty, ke kterým byl vychován a které celý život sdílel, totiž za lásku k vlasti a národu, ke svobodě a demokracii. Stejně vychovával vlastní děti, vštěpoval jim stejnou morální klasifikaci. Koneckonců není pochyb o tom, že kdyby Josef Mašík přežil druhou světovou válku, pak by jistě nešel pozornosti Reicinova oddělení, a pokud by měl možnost vzdorovat komunismu, bez velkých rozpaků by to učinil (takže bychom se dnes pravděpodobně bavili o skupině Josef Mašík a synové).

Synové Ctírad a Josef šli nepochybně v jeho stopách. Chtěli se stát vojáky, jak správně uvádí i Kačor, důstojníky z povolání. Proč jim to ale nebylo umožněno? Komu se nezdál jejich původ dost proletářský a pro armádu vhodný? Myslím si, že za tím nebyla jejich láska ke zbraním všeho druhu, jak několikrát zmiňuje autor v textu, asi ve snaze představit je jako psychicky narušené či labilní osobnosti zcela v duchu dobové frašky nazvané Strach ze seriálové epopeje o SNB *Třicet případů majora Zemana*. Pro koho byl kádrový profil tak důležitý? Kdo kádroval společnost?

V odpovědích na uvedené otázky nalezneme jeden z důležitých zdrojů motivace k odbojové činnosti. Dalším je pak nepochybně způsob, jakým se KSČ po vítězném únoru „vypořádávala s reakcí“. Činila tak naprosto bezohledně a nekompromisně. V praxi to znamenalo eliminaci nekomunistických představitelů v armádě (Píka) i ve společnosti (Horáková) a také například na počátku 50. let likvidaci soukromě hospodařících zemědělců. Mašínové nežili ve vzduchoprázdnu a řadu postižených (včetně popravených) znali a vážili si jich.

Přičteme-li k tomu tehdejší propagandu (viz například texty o „zavilých přísluhovačích Západu“ nebo o „nepřátelích až na dno zrady“ apod.), pak se zde vytváří dobový kontext, po kterém i Kačor tak volá, který ale v jeho práci zcela schází.

Následuje část knihy, která plasticky popisuje útoky na služebny SNB, na výplaty n. p. Kovolís a na stohy neboli smrt Oldřicha Kašíka, Jaroslava Honzátka, Josefa Rošického a těžké zranění Jana Leciána. Z velké části zde jsou použity přepisy dokumentů nebo jejich fotokopie. Podotýkám, že v některých případech není uveden odkaz na příslušný archiv (což bývá minimálně obvyklé a slušné). Pro Kačora je protikomunistický odboj prázdným pojmem, vůbec neuvazuje o tom, jakým směrem měl být účinně veden. Nicméně je zřejmé, že diskusí u kulatého stolu s Klementem Gottwaldem a spol. to v podmínkách vyostřeného třídního boje opravdu nešlo. Jen poznamenávám, že sama Státní bezpečnost se angažovala v provokacích, na jejichž konci byly hrdelní tresty pro naprosto nevinné, pouze účelově svedené pachatele.

V případě Oldřicha Kašíka autor zachycuje sled událostí a využívá k tomu popis ohledání místa činu, znalecké expertizy (včetně pitevního protokolu) a výpovědi jednotlivých zúčastněných osob. Nezpochybňuji závěry provedených znaleckých posudků, jen poukazuji na skutečnost, že vyšetřovací složky z nich nečerpaly. Zároveň neprobíhala efektivní výměna informací, jinak by na jejím konci byla identifikace pachatelů.

V následujících pasážích představuje autor Oldřicha Kašíka. Zjevně přitom čerpal z jeho personálního spisu. Přesto pomíjí některé aspekty, které by narušily obraz „kudrnatého Ježíška“. Mám na mysli například Kašíkovu motivaci ke vstupu do služeb SNB. Do SNB se hlásil v červenci 1950 (netřeba snad komentovat, co vše se do té doby v tehdejším ČSR již odehrálo). Ve své žádosti o přijetí napsal: *Po absolvování OPŠ* (Okresní politické školy, kterou absolvoval

v dubnu 1949 – pozn. aut.) a *pozvolněm chápání Marx-Leninismu* (sic) *pochopil jsem, že jedině politika KSČ zajišťující pokojný rozvoj našeho státu a stejná práva všem občanům je nejsprávnější. Proto rád pracuji jako [...] důvěrník ONV na budování socialismu v naší vlasti a ve snaze zajistit opravdu klidný a rychlý přechod k socialismu žádám o přijetí k SNB, tj. na místo nejpovolnější. V dalším dokumentu, Návrhu na vyznamenání Kašíka medailí „Za zásluhy o obranu vlasti“ v souvislosti s 25. výročím osvobození ČSSR Rudou armádou, z dubna 1970 čteme: *Po strážce služební byl pečlivým a přesným, ukázněným orgánem SNB a i když praktických zkušeností neměl mnoho, dobře se zapracovával. Byl členem KSČ, aktivně stranicky žil a jeho zvláštním zájmem bylo velmi pečlivé studium spisů Klementa Gottwalda, který mu byl vzorem a kterého si mimořádně oblíbil. Asi by se zde hodilo vznést otázku, zda zamlčení dvou takových dokumentů čtenářům knihy je vyváženým pohledem, který autor proklamuje.**

Podobná situace se opakuje u Jaroslava Honzátka. Opět zde schází část jednoho dokumentu z personálního spisu „fotbalisty“ Honzátka. Jde o Honzátkův kádrový posudek s datem 10. dubna 1951, v němž byl Honzátka hodnocen v zásadě pozitivně jako „iniciativní orgán“. *Úspěšně se zapojil v zákrocích proti škůdcům veřejného zásobování a to v obci Toušeň, kde bylo odhaleno velké množství zásob potravin a jiného zboží. Jaké následky asi měla tato akce proti „škůdcům“ veřejného zásobování, do které se tak iniciativně Honzátka zapojil?*

V případě Josefa Rošického operuje autor přepisem části výpovědi Václava Švédy, která ale vznikla za specifických okolností až během jeho vyšetřování od konce roku 1953. Zde je znovu zjevné, že autor měl k dispozici i vyšetřovací svazek skupiny Ctibor Novák a spol., archivní číslo V-2452 MV, aniž by na něj při dlouhých citacích v textu knihy adekvátně odkazoval. V případě Rošického šlo o boj mezi ním a Josefem Mašínem

na život a na smrt. Stejně tak se mohlo stát, že pokud by Rošický byl zdatnější a obratnější, mohl být obětí zápasu Josef Mašín. Podobně je to i s pasáží o Janu Leciánovi.

Pro Kačora Mašínové nepřestávají odbojáři, ale bandu pochybných kriminálních individuí. Nekonfrontuje materiály mezi sebou, ale vytváří svou osobitou mozaiku mašínovského příběhu. Při analýze Kačorova textu se mi vtírá otázka, zda být opoziční a odvážný ve svých činech vůči takovému režimu, jakým byl ten komunistický na začátku 50. let minulého století, bylo vůbec legitimní. Ale rád bych autora knihy *Svědění hrdinů* upozornil na skutečnost, že obecně zde šlo o potlačování základních lidských práv a svobod deklarovaných i ze strany komunistického režimu platnou ústavou, a pouze část společnosti se rozhodla proti těmto praktikám postavit na odpor.

Zjevným a pro mne jediným přínosem Kačorovy knihy jsou části věnované vzpomínkám příslušníků rodin obětí bratří Mašínů. Nabízejí totiž právě onen pohled z druhé strany, který reflektuje bolestnou osobní zkušenost. Nicméně, opět pro objektivitu práce – ví autor, v jaké životní situaci se ocitly děti nevině popravených v první polovině 50. let? Zajímal se někdo o jejich strádání, o jejich dospívání bez rodičů nebo o nemožnost naplnit osobní ambice kvůli kaňce v kádrovém posudku?

V další části knihy autor předkládá rozhovory s lidmi, kteří vnímají činnost skupiny bratří Mašínů jako odbojovou aktivitu. Zejména rozhovor, respektive způsob, jakým byl i podle písemného záznamu veden, s předsedou Senátu Parlamentu ČR Přemyslem Sobotkou vypovídá dost o autorově „nezaujatosti“. Dále Kačor stručně připomíná smutný osud těch, kteří zůstali doma, podává jakousi bilanci bratří Mašínů a zabývá se jejich neuskutečněnými akcemi. Položil si autor při popisu nerealizovaných akcí otázku, zda skupina bratří Mašínů měla vůbec možnost a schopnost akce provést? Položil si otázku,

jaké byly vlastní výsledky „vyšetřovacích postupů“ Státní bezpečnosti v letech 1951–1953? Tuto kapitolu uzavírá tvrzením, že útek přes NDR byl ukázkou totální nepřipravenosti celé pětice (Josef a Ctirad Mašínové, Milan Paumer, Zbyněk Janata, Václav Švéda). Nebylo to však obrácené? Nebyl útek statečné pětice přes NDR v říjnu 1953 naopak důkazem naprosté neschopnosti bezpečnostních sil východoněmeckého režimu?

Ještě bych se chtěl vyjádřit k jedné části Kačorovy knihy, totiž ke kapitole, kde uvažuje o případném zapojení Státní bezpečnosti do činnosti skupiny bratří Mašínů. Především neexistuje jediný relevantní důkaz, který by danou tezi podporoval. Naopak ale najdeme řadu indicií o totální neschopnosti Státní bezpečnosti v daném případě. Byla to právě StB, která Josefa a Ctirada Mašína v říjnu 1951 zatkla a sejmula jim otisky prstů. Byla to právě StB, která během domovní prohlídky našla padákové šňůry, použité v předchozích případech Chlumeck nad Cidlinou a Čelákovice. Byla to ale také StB, která – a to je možná pro Kačora novinka – nepostupovala striktně podle kriminalistických postupů. StB prostě nebyla kriminální složka. StB byla schopná maximálně sehnat důkazy za použití fyzického a psychického násilí – to pro ni byla v tomto období hlavní pracovní metoda. Otázka tedy nestojí, zda StB infiltrovala skupinu bratří Mašínů (rozhodně nikoliv i vzhledem k tomu, že by se posléze pokusila ovlivnit její aktivitu), ale jaké vnitřní limity StB bránily odhalit pachatele na svou dobu mimořádně závažných činů.

Jaký obraz vykresluje Kačor ve své knize? Nabízí svou verzi případu, jakýsi kaleidoskop. Rozhodně se nejedná o objektivní pohled; v práci ať již úmyslně, či nikoliv schází řada podstatných sekvencí. Ačkoliv měl autor k dispozici veškeré dokumenty k případu Mašínové (nejen z Archivu bezpečnostních složek), nepochopil, a snad se ani nesažil pochopit, vůbec nic.

Jan Kalous

Václav VAŠKO *Dům na skále 3. Církev vězněná 1950–1960*

Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2008, 343 s.

Jak samotný název napovídá, jedná se již o třetí knihu ze zamýšlené tetralogie, navazující na první díl nazvaný *Církev zkoušená 1945–začátek 1950* a na díl druhý nesoucí název *Církev bojující 1950–květen 1960*. V pořadí třetí knize se Václav Vaško se zvýšenou pozorností zaměřil na politické procesy s Katolickou akcí, potažmo s pražskou a slovenskou Rodinou. Jak je autorovým dobrým zvykem, publikace v několika úvodních a závěrečných kapitolách obsahuje i přesahy mimo pouhonorovou perzekuci římskokatolické církve.

Kniha *Církev vězněná* je rozčleněna na šestnáct kapitol. V úvodní části, nazvané *Zákeřná ideologie*, se autor zabývá rozporu bolševické marxisticko-leninské ideologie s židovsko-křesťanským pojetím světa. Zatímco komunistická ideologie přicházela zásadně s bojovným ateismem, katolická církev a její věřící – při sčítání

lidu v roce 1950 se téměř 9 milionů věřících v Československu přihlásilo k římskokatolické víře a další téměř 2 miliony tvořili příslušníci evangelických církví a církve československé – vyznávali hodnoty postavené na Desateru a Ježíšově dvojím přikázání lásky. Nepřekvapí, že poučovací lidovědemokratický režim se s věrnými Božími služebníky vyrovnal zcela po bolševickém vzoru, tedy pronásledováním, ideologickou propagandou, pokřiveným zákonodárstvím, zatýkáním a odsuzováním.

Stěžejní část knihy, pasáží od čtvrté do desáté kapitoly, se věnuje zmiňovanému pronásledování příslušníků římskokatolické církve a vybraným procesům převážně s Katolickou akcí a Rodinou. Základ pro tajné působení jednotlivých kroužků Katolické akce dal již během války v březnu 1944 profesor Tomislav Kolakovič ve svém memorandu *Pastorace pro těžké časy*.

Čtenář se v jednotlivých kapitolách dozvídá o působení a aktivitách později odsouzených i o průběhu jednotlivých procesů, mezi které autor zařadil i proces nazvaný Mádr a spol. Hlavním souzeným v tomto procesu byl Vaškům celoživotní přítel, jeden z hlavních organizátorů poválečné Katolické akce, římskokatolický kněz a teolog P. Oto Mádr, který dostal trest doživotí. Tento fakt zmiňují také proto, že právě Mádrovo burcující *Slovo o této době* bylo vedle martyrologia vybráno za přílohu knihy.

Druhým procesem, u kterého bych se rád zastavil, je proces Hošek a spol. V rámci tohoto procesu byl totiž společně s dalšími pěti osobami odsouzen i sám autor knihy Václav Vaško. Trest zněl na 13 let těžkého žaláře za velezradu. Zájemce o bližší seznámení s životem autora odkazují na Vaškovu biografii *Ne vším jsem byl rád*, která vyšla v roce 2001. Pro čtenáře knihy *Církev vězněná* je však tento fakt podstatný proto, že kromě četných archivních pramenů a literatury vztahující se k danému tématu mohl autor knihy využít také vzpo-

mínky a prožitky vězněných přátel i své vlastní. Text tím nabývá na autentičnosti a posouvá knihu do trochu odlišné roviny.

V kapitolách jedenáct až třináct se autor věnuje životu politických vězňů za mřížemi komunistických lágrů a věznic. Tyto kapitoly přináší jednak informace o typech jednotlivých vězeňských zařízení, kam byli kněží i političtí vězni umísťováni, jednak svědectví o vězeňské pastoraci a o životě v kněžských odděleních nápravných zařízení na Mírově a v Leopoldově. Zde autor naplno využil svých autentických zkušeností.

V kapitole o ženách, nazvané *Ženy ve vězení*, se převážně ze vzpomínek několika politických vězeňkyň dozvídáme o těžkostech a ponižování, které život za mřížemi přinášel, a to nejen v době věznění, ale i po něm, což je často neprávem opomíjená etapa života politických vězňů. Rovněž se ale dočteme o nesmírné statečnosti těchto žen. Autor zmiňuje i známý případ dvanácti pardubických muklyň, které v červnu 1956 poslaly dopisy generálnímu sekretáři OSN Dagu Hammarskjöldovi při jeho návštěvě Československa, a nezapomíná ani na život vězeňkyň ve slovenských Želiezovcích.

Následuje kapitola o tzv. velké prezidentské amnestii v roce 1960, která zahrnuje i podkapitoly o politických vězních z katolického prostředí, kteří se z vězení vrátili ještě později – například profesorka Růžena Vacková a spisovatelka Nina Svobodová byly propuštěny až v roce 1967! O rok dříve vyšli z vězení františkán P. Jan Baptista Bárta a již zmiňovaný P. Oto Mádr. Jiní v komunistických kriminálech dotrpěli.

Poslední kapitola knihy je nazvána *Občané druhé kategorie*. Musím přiznat, že její zařazení s nadšením vítám, protože strádání rodin politických vězňů, jejichž členové si mnoho vytrpěli, je podstatnou součástí perzekuce komunistického režimu, žel často opomíjenou. Rovněž perzekuci učitelů náboženství a dětí navštěvu-

jících náboženství nebo žijících ve věřících rodinách je až na výjimky věnováno málo badatelského zájmu.

Jak již bylo naznačeno, autor při psaní knihy vycházel z četných archivních pramenů. Zde snad jen krátká poznámka, že v některých případech by čtenář s hlubším zájmem o problematiku vztahu státu a římskokatolické církve po roce 1945, respektive 1948, možná uvítal bližší specifikaci archivních pramenů, s údajem o instituci a názvu jednotlivých fondů, ze kterých autor čerpal. Vedle odborné literatury byla využita i literatura memoárová. A v neposlední řadě autor knihu obohatil vzpomínkami vězněných přátel i svými vlastními. Kniha kromě samotného textu a dvou příloh – zmíněné martyrologium nám na příkladu více než šedesáti mučedníků plně odhaluje praktiky komunistického režimu a jeho vězeňství – obsahuje i fotografie, chronologický ukazatel vybraných událostí, seznam použité literatury, jmenný rejstřík a seznam zkratek.

Není náhoda, že publikace *Dům na skále 3. Církev vězněná 1950–1960* byla v anketě Lidových novin některými z respondentů zařazena mezi nejlepší knihy roku 2008. I já mohu knihu vřele doporučit, a to nejen odborné veřejnosti, ale i běžnému čtenáři, kterému nejsou lhostejné naše novodobé dějiny a nechce zapomenout na praktiky totalitního komunistického režimu.

Na samý závěr ještě jeden postřeh. Soudím, že kniha se čtenářům může stát i inspirací a posilou v jejich každodenních starostech. Jak napsal (s. 206) P. Oto Mádr o kněžích ve vězení: *Mohli jsme mírnit utrpení. I my kněží jsme tu dozrávali. Poznávali jsme vlastní chyby a omezenosti a mohli se přiblížit k obyčejným lidem. Nádherný byl ve věznicích tehdy ještě neobvyklý ekumenismus. Díky za ten nádherný čas milosti.* Václav Vaško zemřel letos 20. května.

Martin Jindra